

---

## LJUBAV PREMA ČUDESIMA I NEPOVERENJE PREMA ISTINI

---

ČARLS MAKOJ

*S engleskog prevela Slavica Miletić*

“Pa, sine Džone”, reče starica, “kakve si čudesne stvari video tokom dugog vremena koje si proveo na moru?” “O, majko”, odgovori Džon, “video sam mnogo čudnih stvari.” “Pričaj nam o njima”, zatraži majka. “Žudim da saznam sve o tvojim pustolovinama.” “Onda evo”, reče Džon. “Dok smo plovili iznad Lajna, šta misliš, šta smo videli?” “Ne mogu ni da naslutim”, odgovori njegova majka. “E pa videli smo ribu kako izranja iz mora i leti nad brodom!” “O, Džone, Džone, kakav si ti lažov!” reče majka odmahujući glavom i izražavajući osmehom svoju nevericu. “Ma to je živa istina”, reče Džon. “A videli smo još sličnih čudesnih stvari.” “Hajde da čujemo”, reče starica i ponovo odmahnu glavom. “Ali, govori istinu, Džone, ako ikako možeš.” “Verovala ili ne, kako ti drago”, započe njen sin. “Kad smo plovili po Crvenom moru, naš kapetan je poželeo ribu za večeru i naredio nam je da bacimo mreže i nešto uhvatimo.” “Iii?” zapita njegova majka kad je zastao u priči. “Iii”, ponovi sin, “bacili smo mreže i već u prvom izvlačenju izvadili točak od kočije, ceo napravljen od suvog zlata i optočen dijaman-tima!” “Bože, blagoslovi nas!” uzviknu majka. “I šta je na to rekao kapetan?” “Pa rekao je da je to jedan od točkova faraonove kočije koji je počivao u moru otkad se zli kralj udavio s celom posadom dok je progonio Izraelićane.” “Bože, bože”, reče majka podižući ruke zadivljena. “Eto to je već sasvim moguće, i mislim da je taj kapetan vrlo razborit čovek. Takve mi priče pričaj, sine, pa ću ti verovati; ali mi više ne pominji leteće ribe! Ne, ne, Džone, takve izmišljotine kod mene ne prolaze, možeš biti siguran u to!”

Starice poput mornareve majke u ovoj dobro znanoj pričici nisu retkost u svetu. Proizvode ih svako doba i svaka zemlja. Mogu se naći i u visokim krugovima i u društvu najučenijih. Svakom čitaocu moraju biti poznati takvi primeri: jedna te ista osoba s pohlepnom lakovernošću guta najekstravagantnije izmišljotine, ali odbija da poveruje u naučnu činjenicu. Grci koji su bezrezervno vero-

vali da se Jupiter udvarao Ledi u obliku labuda, uporno su poricali da postoje fizički uzroci oluje i groma i smatrali su bezbožnikom svako- ga ko je pokušao da objasni te pojave na osnovu istinitih filozofskih načela.

Lako se mogu naći razlozi koji navode čovečanstvo da veruje u čudesno lažno, a ne veruje u čudesno istinito. Od svih potomaka Vremena, Zabluda je najstarija i toliko je svima bliska i dobro poznata da Istina, kada se otkrije, većini izgleda kao uljez i kao uljez se i dočekuje. Svi nesvesno ukazujemo poštovanje antici – “slepo poštovanje”, kao što kaže Bekon u svom delu *Novum Organum*, što je velika prepreka na putu ka istini. Za većinu smrtnih očiju Vreme opravdava sve što ne uspe da uništi. Sama činjenica da je veliki neprijatelj nešto poštedeo čini da nam to nešto omili, nama koji znamo da ćemo pasti kao njegove žrtve. Reći da je predrasuda “osveštana vremenom” znači otvoriti put čak i ka onim srcima u koja ona nikad ranije nije prodrila. Neki čudnovat običaj može sramotiti narod u kojem se upražnjava; ipak, ljudi koji nisu posebno mudri opiru se njegovom ukidanju prosto zato što je star. Tako stoji stvar s ljudskim intelektom i tako mi na svoj intelekt bacamo ljagu.

Ovom razlogu može se dodati još jedan, koji takođe pominje lord Bekon – pogrešno usmeren verski žar, koji mnoge navodi da osuđuju novootkrivenu istinu jer u Božjim arhivima o tome nema pomena ili zato što se, na prvi pogled, čini da se ona suprotstavljaju ne religiji, već nekom mutnom odlomku koji nikad nije čestito protumačen. Starica u navedenoj priči nije mogla da poveruje u postojanje bića kao što je leteća riba jer joj njena Biblija o tome

ne kaže ništa, ali je poverovala da je njen sin iz Crvenog mora izvukao zlatni točak ukrašen dijamantima zato što joj njena Biblija kaže da se faraon tu udavio.

Po sličnom načelu sveštenici koji su sprovodili inkviziciju verovali su da se đavo pojavljuje među ljudima u vidljivom obličju, da je sveti Antonije istežao svoj nos zažarenim kleštima i da relikvije svetaca mogu da izazovu čudo; ali, nisu poverovali Galileju kad je dokazao da se Zemlja okreće oko Sunca.

Kada je potkrepio tu činjenicu novim dokazima, Kepler nije mogao da zaradi ni hleb ni poverenje; ali kada se pravio da je u stanju da predvidi sudbinu i sastavlja horoskop, ceo grad je pohrlio da mu plaća velike svote za te laži.

Kada je Rodžer Bekon izumeo teleskop i *laternu magicu*, niko nije verovao da je to mogla smisliti ljudska dosetljivost bez ikakve natprirodne pomoći; ali kada bi neki pametnjaković objavio da mu se đavo prikazao i podario mu znanje koje je on tako upotrebio, niko se ne bi osmelio da kaže kako je to malo verovatno. Bekonova pretpostavka da bi šalitra, sumpor i ugalj, pomešani u određenoj razmeri, proizveli dejstvo slično gromu i munji nailazilo je na odmahivanje rukom i potpunu nevericu; ali u legendu o bronzanoj glavi koja izgovara proročanstva verovalo se tokom mnogih vekova.

[U svom *Životu nekromanta* Godvin daje sledeću verziju te legende. Otac Bekon i otac Bangej došli su na zamisao da Englesku opašu zidom kako bi je zaštitili od osvajača. Zato su prizvali đavola, kao osobu koja će im dati najtačnija uputstva o tome kako da izvedu svoj poduhvat. Đavo im je posavetovao da naprave bronzanu glavu koja bi po sklopu i organima

bila istovetna s ljudskom. Izrada će im oduzeti mnogo vremena, a zatim će morati strpljivo da čekaju dok glava ne dobije sposobnost govora. Ali, u svakom slučaju, na kraju će glava moći da proriče, i kad joj postave svoje pitanje, naučice ih kako da reše problem. Popovi su proveli sedam godina doterujući predmet do savršenstva, a onda su dan za danom čekali da on izusti nešto suvislo. Na kraju su se umorili i otišli da duže odspavaju pošto su glavu predali na brigu svom vernom sluzi, koji je po prirodi bio lakrdijaš, i naložili mu da ih probudi čim se obliče oglasi. A onda se i to desilo. Glava je nešto izgovorila, ali sluga to nije smatrao vrednim pažnje. “Vreme je!” rekla je glava. Sluga nije reagovao i nastupila je duža pauza. “Bilo je vreme!” – sluga opet ništa, i opet pauza. “Vreme je prošlo!” Tek što je glava izustila te reči, podigla se strašna oluja s grmljavinom i munjama, i glava se razbila u paramparčad. Tako eksperiment oca Bekona i oca Bangeja nije doveo ni do čega.]

Solomon De Kan, koji je u vreme kardinala Rišeljea došao na zamisao o parnoj mašini, bio je zatvoren u Bastilju kao ludak zato što je ideja o tako izvanrednom oruđu izgledala odveć nerazborita mudrom dobu koje je verovalo u sve besmislice o vešticama i vračarama.

Kada je Harvi prvi put izneo dokaze o krvotoku, svi jezici su dali sebi na volju i zapalicali protiv njega. Ta stvar je bila suviše očigledna prevara i pokušaj da se obmane javnost koja je verovala da kraljev dodir leči škrofule. Da će ruka mrtvog zločinca izlečiti oteklinu kada se na nju pritisne – to je bilo sasvim razumno; ali se nikako nije moglo poverovati u neverovatno tvrđenje da krv teče kroz vene.

U naše vreme sličnu sudbinu je doživelo blagotvorno korisno otkriće doktora Dženera. Da vakcinacija može da smanji zaraznost malih boginja ili da potpuno zaštititi od njih, bilo je sasvim neverovatno; nešto takvo bi mogao da tvrdi samo prevarant ili nadrilekar: ali da unošenjem vakcine u ljudski organizam čoveku mogu da se nakaleme osobine krave, to je već izgledalo sasvim moguće. Mnogi siromašni ljudi strahovali su da će njihova deca odlakaviti i dobiti rogove kao stoka ako oni pristanu da ih vakcinišu.

Otac Laba, jezuita, oštromni i učeni putnik po Južnoj Americi, pripoveda o jednom svom eksperimentu kojim je hteo da utvrdi stepen lakovernosti peruanskih starosedelaca. Uzeo je jako sočivo, koncentrisao sunčeve zrake na голу mišicu zadivljenog domoroča i ovaj je uskoro zaurao od bola. Celo pleme je to posmatralo, najpre s čuđenjem, a onda s negodovanjem i čuđenjem. Uzalud je filozof pokušavao da objasni uzrok te pojave – uzalud je nastojao da ih uveri kako u njegovom pokusu nema ničeg đavolskog – oni su mislili da se on urotio s paklenim silama kako bi na njih privukao vatru s nebesa, a u njemu samom videli su strašno natprirodno biće. Više puta pokušali su da se dokopaju sočiva da bi ga uništili i tako strancu sa zapada oteli sredstvo kojim im se sve-  
te bogovi pakla.

Slično se ponašao i učeni Braman o kom govori Forbs u svojim *Orijentalnim sećanjima*. Braman je imao izgrađeniji duh od svojih bližnjih; bio je opčinjen evropskim znanjem – čitao je engleske knjige, provodio sate nad stranicama enciklopedije i, uopšte, uzdizao svoj duh raznim filozofskim sredstvima; ali, u religiji Bra-

man se čvrsto držao vere svoje kaste i učenja o seobi duša. Da ne bi svetogrdno prožderao svoje pretke, uzdržavao se od svake hrane životinjskog porekla; i misleći da ne jede ništa što je obdareno životom, hranio se, kao i njegova braća, voćem i povrćem. Revnosno je tragao za znanjima koja se nisu kosila s tim verovanjem i bio je na putu da postane najmudriji u svom društvu. U zao čas njegov engleski prijatelj i učitelj pokazao mu je moćan solarni mikroskop, i pomoću njega mu predočio da svaka kap vode koju popijemo vrvi od života – da svaka voćka liči na svet prekriven bezbrojnim živuljkama od kojih je svaka opremljena da živi i kreće se u datoj sredini, i svaka ima svoje potrebe i sposobnost da ih zadovolji u jednakoj meri kao i vidljive životinje milion puta veće od nje. Engleski filozof očekivao je da će njegov hindu prijatelj biti očaran ogromnim poljem znanja koje se najednom otvorilo pred njim, ali se grdno prevario. Braman je otad postao drugi čovek – zamišljen, utučen, zatvoren i nezadovoljan. Više puta je od svog prijatelja tražio da mu pokloni mikroskop; ali kako je to bio jedini mikroskop u Indiji, i kako je vlasnik posebno držao do njega iz drugih razloga, on nije udovoljio Bramanovoj želji, ali mu je predložio da pozajmi spravu na onoliko dugo koliko mu je potrebna. Braman se, međutim, nije mogao zadovoljiti ničim do bezuslovnim darom i njegova upornost je na kraju iscrpla strpljenje Engleza, te mu je poklonio mikroskop. Radost je sevnula na brižnom Bramanovom licu kad je šćepao instrument. Ushićen, odjurio je u baštu, dohvatio veliki kamen i smrskao mikroskop. Kada je njegov prijatelj zatražio objašnjenje za taj neobičan postupak, Braman mu je rekao:

“O, da sam samo ostao u srećnom stanju neznanja u kakvom sam bio kad smo se upoznali! Ipak, priznaću ti da se s napredovanjem mog znanja uvećavalo i moje zadovoljstvo sve dok nisam video poslednja čuda pod mikroskopom; od tog časa muče me sumnje i zbunjuje me tajna: moj duh, uronjen u haotičnu zbrku, ne zna gde da otpočine niti kako da se izvuče iz lavirinta. Ja sam bednik, i moram nastaviti to da budem dok ne pređem na drugi stupanj egzistencije. Ja sam usamljeni pojedinac među pedeset miliona ljudi koji su odgajeni u istoj veri kao i ja – svi blaženi u svom neznanju! I neka tako ostane zauvek! Čuvaću tajnu u svojim nedrima, gde će ona razjedati moj mir i remetiti moj počinak. Ali ću bar biti zadovoljan što znam da samo ja osećam te muke koje su se, da nisam uništio instrument, mogle raširiti na sve strane i ojaditi hiljade ljudi! Oprosti mi, cenjeni prijatelju! I, molim te, poštedi me novih znanja i uništenja!”

Isto načelo koje vodi odbacivanju istinitog vodi i podsticanju lažnog. Tako možemo objasniti uspeh velikih šarlatana u vreme kada je istina, mada ni izbliza tako neobična kao njihove izmišljotine, odbacivana kao neukusno preterana i besmislena. Čovek koji želi da obmanjuje ljude mora zasnovati svoje delovanje na nekoj već postojećoj predrasudi ili verovanju. Tako su pretendenti na zvanje učenjaka koji su predviđali budućnost na osnovu zvezda i lećili sve bolesti jednim očenašem i čuvali od zla amajlijama i talismanima, zapravo išli niz dlaku popularnim verovanjima. Zablude osveštane vremenom i dugom bliskoću oni su samo pojačali i ulepšali, pa su uspeli u svom naumu kako su samo mogli poželeti; onaj ko propoveda

istinu mora da izgradi i temelj na kojem će počivati građevina; propovedniku zablude posao nije otežan na taj način. Kada je govorio o novom svetu, Kolumbo je nailazio na nepoverenje i nevericu; da je s jednakom revnošću i žarom govorio o otkriću nove doline u staroj, doline u kojoj dijamanti vise s drveća ili u kojoj raste trava što leči sve bolesti čovečanstva, naišao bi na topao i srdačan doček – mogao bi da prodaje suvo lišće kupusa kao čudotvornu travu – i debelo bi se obogatio.

Zapravo, u istoriji svake generacije i svakog naroda videćemo isto: kad god neznanje ili predrasuda mogu da biraju između verovanja u “čudesno lažno” i verovanja u “čudesno istinito”, uvek će se odlučiti za prvo zato što je ono sličnije njihovoj prirodi. Većina čovečanstva, pa i najmudrijih među nama, i dalje je u stanju mornareve majke – veruje ili ne veruje na istim osnovama kao i ona, i buniće se protiv leteće ribe, ali će prigrliti zlatni točak. Radije nego da stave svoju veru na jednu ribu, hiljade ljudi će poverovati ne samo u zlatni točak već i u celu kočiju – ne samo u kočiju, već i u konje i kočijaša.

Naslov originala: Charles Mackay, “The Love of the Marvelous and the Disbelief of the True”, *Memoirs of Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds*, 1841.

66

